

A felvételi vizsgarendszerekkel kapcsolatos kutatások megállapították, hogy „az eredmények összemérhetőségét egyáltalán megengedő külső teszteknek kisebb a társadalmi elfogadottsága, mint a teljesen szubjektív felvételi beszélgetéseké. (Úgy tűnik föl, a vizsgált országokban nagyobb bizalom övezi a pedagógusok munkáját, mint nálunk, holott erre nem szolgáltatunk okot. – H. R.) Nincs tehát olyan társadalmi nyomás, amely az oktatáspolitikusokat arra készítené, hogy az összemérhetőséget abszolút prioritásként kezeljék, következésképp az ilyen költséges és kifejlesztését tekintve rendkívül időigényes feladatrendszert a vizsgáztatás általános alapelvévé tegyék.”

Mátrai Zsuzsa *Érettségi és felvételi külföldön* című munkája jól érthető, korrekt nyelven íródott. A szerző gondot fordít a szakkifejezések, az idegen szavak magyarázatára, ezáltal élvezhetővé teszi az olvasást a nem beavatottak számára is. Jobban örültünk volna, ha az időszámítás jelölésére a jogaiba visszahelyezett „Kr. e.” rövidítést használta volna az értelmetlen „i. e.” helyett. Ez ma már nem világnézet kérdése, hanem feltehetőleg a rossz megszokásé. Gondolatmenete kristálytisztá, követhető, racionális gondolkodás eredménye. A gazdag anyag logikus felépítése és sallangmentes kifejtése tökéletesen adekvát a tartalom bőségével. A könyv kivitelezése is tetszetős. A jól kiválasztott papírszínárnyalat, a betűméret és a megtört keretbe foglalt oldalak formailag is emelik a könyv értékét.

Mátrai Zsuzsa (2001): *Érettségi és felvételi külföldön*.
Műszaki Könyvkiadó, Budapest.

Hoffmann Rózsa

Jürgen Habermas: A kommunikatív etika

Nincs filozófus, akinek a magyarországi recepciótörténete ne jellemezné izgalmas módon hazai szellemi életünk és állapotaink valamelyik oldalát. Húsz-huszonöt évvel ezelőtt, amikor igazán időszerű lett volna, hogy a valóban korszerű és kortárs nyugati baloldali gondolkodás kiemelkedő reprezentánsának írásai a honi értelmiségi közbeszéd témájává és orientálójává váljanak, Habermast – kimondatlanul – a „túrt” kategóriába sorolta be a kultúrpolitika. Megjelenhetett pályakezdő könyve a nyilvánosságról és különböző folyóiratokban néhány kisebb írása, s szegény, nagyon fiatalon elhunyt Papp Zsolté volt a kutatás kiváltsága, így az ő könyveiből lehetett némi további információkhoz jutni.

Napjainkra Habermas, úgy látszik, élő klasszikusnak, durvábban fogalmazva: eleven múzeumi emléktárgynak számít nálunk. Mély tisztelettel nem foglalkozunk vele. Idejétmúltnak tűnhet a konoksága, mellyel ma, amikor posztmodernnek illik lenni, amellet érvel, hogy a modernségnek vannak tartalékai. Idejétmúltnak tűnhet a baloldali elkötelezettsége. Nehéz mással magyarázni, hogy amikor már semmiféle akadálya nem volna a széleskörű hazai recepciónak, akkor jóformán *Felkai Gábor* az egyetlen, aki tiszteletreméltó megszállottsággal dolgozik ennek érdekében. Az ő munkájának az eredménye volt az 1993-ban megjelent Habermas-monográfia és az Atlantisz Kiadó-

nál 1994-ben kiadott reprezentatív válogatás Habermas tanulmányaiból. S az ő munkájának az eredménye most a habermasi etikát reprezentáló kötet.

Amelynek, mint a kötet bevezetőjéből megtudjuk, ugyancsak megvan a nagyon jellegzetes története. Anyaga, ha nem is pontosan a jelenlegi összeállításában, de igazán naprakészen és kiadásra készen együtt állt a Gondolat Könyvkiadónál 1986-ban. Azután mégsem jelent meg, s a Gondolat Könyvkiadó is megszűnt. A válogatás eredetileg szélesebb körben reprezentálta volna a diszkurzus-etikát, s így tartalmazta *Karl-Otto Apel* három tanulmányát is. Ez utóbbiak közül kettő 1992-ben megjelent a Magyar Filozófiai Szemlében. A Habermas-írások pedig most, ebben a kötetben.

Most, amikor Habermas makacsul ismételtetett szándékával, hogy a kanti tradícióhoz kapcsolódva kognitív, univerzalista és formális etikát akar alkotni, egy másodéves egyetemi hallgatót is meg lehet nevetetni, s meggyőzni arról, hogy múzeumi emléktárgyról van szó. Az említett hallgató meggyőződését megerősíti és nehézségeit fokozza majd, hogy az igazán széles körben tájékozott Habermas kapcsolódási pontjai, a felhasznált, részben vitatott, részben adaptált, részben vitatva-módosítva adaptált teóriák közül talán egyedül a beszédaktus-elmélet lesz igazán ismerős és otthonos a számára. Magának Habermasnak a kommunikatív cselekvéselmélete, melyet a weberi cselekvéselméletet „megszüntetve-megőrizve” dolgozott ki, s melyből – mintegy annak melléktermékeként – a diszkurzus-etika született, ugyancsak nehezen megismerhető: a Filozófiai Figyelő által az alapműből másfél évtizeddel ezelőtt kiadott válogatás ma már jóformán hozzáférhetetlen.

Ezeket a nehézségeket jelentős mértékben csökkenti Felkainak „A kommunikatív etika”-t bevezető terjedelmes tanulmánya, mely Habermas-monográfiája ötödik fejezetének bővített változata. Ebben nemcsak Habermas koncepcióját és alapvető kategóriáit ismerheti és értelmezi, hanem kitér a diszkurzív etika koncepcióját már Habermas előtt kidolgozó *Apel* elméletére s a két koncepció különbségeire is.

Ezt követően a három részre tagolt kötet Habermas öt különböző munkájából válogatott (1) hét írását tartalmazza. Paradigmatikus értékű mindjárt az első, egy évtizeddel az etikai teória tényleges kidolgozását megelőzően született „Előkészítő megjegyzések a kommunikatív kompetencia elméletéhez” című tanulmány. Habermas ebben vezeti be az univerzális pragmatika fogalmát, melynek tárgyát kétféleképpen is meghatározza: egyrészt mint a beszédhelyzeteknek a beszédaktusok által létrehozott általános elemeit vagy szerkezeteit, másrészt mint a megnyilatkozások képzési és átalakítási szabályait. Ennek alapján tisztázza a kommunikatív cselekvés és a diszkurzus egymáshoz viszonyított pozícióját: az utóbbi esetében irrelevánsakká válnak a nyelven kívüli megnyilatkozások a tematizált, az érvelés, vita, egyeztetés tárgyává tett problémához képest, elvész az információk alapjául szolgáló összefüggésrendszer érvényességének naiv előfeltételezettsége. Következésképpen a propozicionális és a normatív érvényesség egyaránt vitathatóvá válik. Az előbbi vitatásának tiszta esete a tudományos vita. A majdani diszkurzus-etika szempontjából döntően fontos kérdés viszont a második: a normák érvényességének vitathatósága ugyanis azok diszkurzív igazolhatóságára utal.

Ugyancsak ez az írás vezeti be az ideális beszédhelyzet fogalmát. Ennek jellemzői: a résztvevők szimmetrikus pozíciója; a külső korlátoktól mint kényszertől való mentesség; a „jobbik érv” kényszerének érvényesülése; minden előfeltevés vitathatósága. A diszkurzus-etikában ez az ideális kommunikációs közösség tölti majd be a kanti általában vett ész szerepét, s alapozza meg a normák kognitívitasát és univerzalitását.

Végül a harmadik, a későbbiek szempontjából nagyon fontos fejtegetés azokat az érvényességi igényeket elemzi és értelmezi, amelyek kölcsönös előzetes elismerése minden diszkurzusnak s a diszkurzus eredményeként történő egyetértésre jutásnak előfeltétele.

A másik két paradigmaticus értékű írás a kötet harmadik részében található, s mindkettő a diszkurzus-etika tényleges kidolgozásának időszakában, annak részeként szüle-

tett. Az első a 'Feljegyzések a diszkurzus-etika megalapozásának programjához' című tanulmány, mely a kortárs metaetikákkal vitatkozva az univerzálás (egyetemesítés) fogalmát dolgozza ki. Habermas az analitikusok tévedését abban látja, hogy csak a propozicionális igazság értelmében vett érvényességet tudnak elképzelni, s ezt várják el a normáktól is, holott a normatív mondatok nem verifikálhatók vagy falszifikálhatók ugyanúgy, mint a deskriptív propozíciók. A normatív helyességigény más, mint a tényállásokra vonatkozó igazságigény. A normák „objektivitása” a személyközi viszonyok megszerzésére van ráutalva. A cselekvési maximák általánosításának, az erkölcsi érvelés logikájának alapelve ezért eltér a tudományos következtetés logikai alapelveitől: ez az alapelv az elsőként Kant által formalizált univerzalizálás.

Ennek alapján Habermas a következőkben fogalmazza meg a diszkurzus-etika két fundamentális előfeltevését: a normatív érvényességi igényeknek van kognitív értelmük és megalapozásukhoz valóságos diszkurzusra van szükség.

A diszkurzus-etika filozófiai teóriáját egy fejlődéslélektani hipotézisnek, az erkölcsi tudat fejlődéséről *Lawrence Kohlberg* által kialakított elméletnek az értelmezési eszközeként méri le a harmadik kulcsfontosságú tanulmány, a 'Morális tudat és kommunikatív cselekvés'. Habermas a következőképpen veti föl a kérdést: összekapcsolhatóak-e az interakciós kompetencia fejlődési lépcsőfokai az erkölcsi ítélőképesség kohlbergi fejlődési fokaival olyan módon, hogy ennek révén az utóbbi logikailag megalapozott fejlődési sorra válják. A vizsgálat eredménye az a következtetés, amit Habermas a diszkurzus-etika radikális következményének nevez: ennek a fejlődési sornak a csúcsára a moralitás posztkonvencionálisnak nevezett foka kerül, ahol a normák érvényessége már nem a jó, az igazságosság stb. elveinek valamelyikén, hanem az őket megalapozó eljárás nyugszik.

A kötet további írásai kisebb jelentőségű részletkérdésekkel foglalkoznak. Így például a 'Gondolatok a kommunikációs patológiákról' című tanulmány a kommunikációs normalitás invariáns és normatív fogalmát próbálja meghatározni a kulturális normalitás relativisztikus fogalmával vitatkozva. 'A gyakorlati kérdések igazságra való képessége' című, az etikai elmélet kidolgozását egy évtizeddel megelőzően született írás fontossága pedig az, hogy tisztázza: a normák érvényességének racionális igazolása ugyan a kommunikációs közösség diszkurzusának eredménye, maga az érvényesség azonban nem a procedúrán és/vagy a konszenzuson, hanem a diszkurzus, az ésszerű beszéd már eleve feltételezett normáin alapul.

Jegyzet

(1) Habermas, Jürgen – Luhmann, Niklas (1971): *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie? – Was leistet die Systemforschung?* Suhrkamp, Frankfurt/M. Jürgen Habermas (1983): *Moralbewußtsein und kommunikatives Handeln*. Uott. *Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des kommunikativen Handelns*. (1984) Uott. *Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus*. (1973) Uott. *Erläuterungen zur Diskursethik*. (1991) Uott.

Habermas, Jürgen: *A kommunikatív etika. A demokratikus vitákban kiérlelődő konszenzus és társadalmi integráció politikai-filozófiai elmélete*. Új Mandátum, Budapest.

Keresztes György